

2. Biden J. Full remarks from the president-elect's acceptance speech [Electronic resource]. URL: <https://www.vox.com/2020/11/7/21554701/joe-biden-acceptance-speech-2020-election>. (date of access 03.12.2020).

3. Dewey J. The Public and Its Problems. An Essay in Political Inquiry. Chicago: Gateway Books, 1946. 224 p.

4. Huntington S. Who are we? The Challenges to America's National Identity. New York: Simon & Schuster, 2004. 428 p.

5. Kymlicka W. Contemporary Political Philosophy. An Introduction. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2001. 497 p.

6. Lipset S.M. The First New Nation. The United States in historical and comparative perspective. New York: Basic Books, 1963. 366 p.

7. Малинова О. Ю. Макрополитическая идентичность // Идентичность: Личность, общество, политика. Энциклопедическое издание / Отв. ред. И.С. Семененко. М.: Весь Мир, 2017. С. 368-370.

8. Merriam C. E. The Making of Citizens. A Comparative Study of Methods of Civic Training. Chicago: The University of Chicago Press, 1931. 371 p.

УДК32:316.344.8

Пашина Н.П.

доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

Татай Е.О.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 052 Політологія, МДУ

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ

Демократичний лад у країні є необхідною передумовою формування повноцінної громадянської ідентичності в її населення. Взаємозв'язок між цими двома явищами має дуалістичний характер: процес громадянської ідентифікації не може повноцінно перебігати в країні з недемократичним устроєм так само, як і демократія не може бути встановлена там, де ідентичності особистостей не доросли до рівня громадських.

В «Енциклопедії сучасної України» громадянська ідентичність визначається як:

- ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення;
- феномен свідомого та активного громадянства, усвідомлення себе членом громадянського суспільства [1].

Ці визначення громадянської ідентичності акцентують увагу на різних аспектах взаємовідносин індивіда з державою та суспільством.

Перший підхід стосується прояву територіальних ідентифікації і розглядається як компонент територіальної ідентичності. В даному випадку громадянська ідентичність може бути розглядатися як аналог поняттю «національна ідентичність», як що остання розглядається спільнота організована за державно-політичною ознакою.

Другий підхід стосується розвитку громадянського суспільства. Йдеться про свідоме та активне громадянство, яке проявляється як залученість до рішення суспільних проблем, здатність до самоорганізації населення.

Таким чином, громадянство може бути пасивним і активним. Пасивне громадянство ґрунтується на тому, що ліберально-демократичні держави гарантують для своїх підданих сукупність політичних, громадянських і соціальних прав, перетворюючи їх при цьому на громадян. Концепція активного громадянства передбачає здатність людини користуватися наданими їй правами та виконувати свої обов'язки перед демократичною державою. Активність має пов'язуватись із творенням матеріальних і духовних благ, із залученістю в загальносуспільну діяльність, зі здатністю до самоврядування – тобто із культурою громадянськості.

З культурою громадянськості пов'язуються такі чесноти як законослухняність, лояльність, патріотизм. Тобто проявом громадянськості є шанобливе ставлення та підтримка існуючих у суспільстві норм життя, цінностей; готовність до самообмеження власної свободи в ім'я чинного законодавства; беззаперечність у дотриманні обов'язків; глибинні почуття любові до рідного краю; готовність служити суспільству. Громадянин у такому випадку «спочатку служить суспільним інтересам із необхідності, а відтак уже здійснює свідомий вибір; на зміну розрахункові приходить інстинктивна спонукка; і, достатньо напрацювавшись заради блага своїх громад, він врешті-решт набуває звички їм служити» [2, с. 415].

За думкою Л. Шимченко, громадянська ідентифікація є специфічним механізмом соціалізації особистості, сутністю якого є усвідомлене ототожнення своєї долі з долею певної країни. Воно відзначається участю в загальносуспільних справах, політичною компетентністю, толерантністю й повагою до свободи й гідності інших громадян, прагненням демократичної забезпеченості. [3, с. 47].

В. Арбеніна вважає, що: «Про сформовану громадянську ідентичність можна говорити в тому разі, коли особистістю не тільки усвідомлюється її належність до держави, громадянином якої вона є за своїм статусом, ... а й супроводжується патріотичними почуттями та настроями щодо своєї країни та держави» [4, с. 63].

Глибина громадянського усвідомлення, у свою чергу, пов'язана з почуттям соціальної солідарності, яку Е. Дюркгейм назвав «винятковим моральним явищем, яке не піддається саме по собі ні точному спостереженню, ні, особливо, вимірюванню..., але, незважаючи на свій нематеріальний характер, не залишаючись у потенційному стані, виявляє свою присутність видимими діями» [5, с. 71]. Останні проявляються в готовності до дій, за які або взагалі не очікується матеріальна компенсація, або ж ця компенсація є незначною. Проявом солідарності, найчастіше, є усвідомлена активність.

Як соціально-психологічний конструкт розглядає громадянську ідентичність І. Петровська. Авторка підкреслює, що громадянська ідентичність «виникає в процесі суб'єктивного відображення і активної побудови громадянином соціальної реальності. В цій соціальній реальності важливими є спільнота громадян та держава з її організаційним середовищем, які повинні задавати загальні життєві цінності, орієнтувати в навколишньому світі, поставляючи відносно впорядковану інформацію, формувати почуття захищеності, сприяти психологічному благополуччю, самореалізації тощо [6, с. 53].

Провідним чинником громадянської ідентифікації в трансформаційних суспільствах може бути потреба в справедливості, сутність якої полягає в такому способі ведення справ щодо задоволення потреб людини, який би не суперечив загальнолюдським нормам моралі, враховував бажання і можливості самої людини. За своєю суттю справедливість є однією із основних ознак демократії, основою для формування права. За допомогою правових законів вона покликана охоплювати всі сфери соціуму, його взаємовідносини з державою.

Феномен громадянської ідентичності досліджується в контексті таких категорій як «громадянин», «громадянське суспільство», «держава», тощо.

Сучасне українське суспільство є неоднорідним за ідентифікаційними ознаками. Соціологічні дослідження Інституту соціології НАН України показують, наступне співвідношення і динаміку різних видів ідентичностей в Україні з 2013-2019 рр. (табл. 1.) [7, с.183].

Соціологічний моніторинг демонструє, що у наведених видів ідентичностей очолює громадянська ідентичність, яка за період 2013–2019 років кількісно значуще зросла. Це означає, що в сучасній Україні відбувається посилення громадянства та громадянської ідентичності.

Зростання громадянської ідентичності підтверджується соціологічними дослідженнями. Так, за період 2013–2019 років кількість респондентів, які пишаються тим, що вони є громадянами України, зросла від 47 % до 70 %. [7, с. 184].

Таблиця 1.

Динаміка ідентичностей населення України за період 2013-2019 рр. (%)

Ідентичності	2013	2019
Громадянська (громадяни України)	50,6	60,0
Локально-територіальна (мешканці села, району чи міста, де проживають)	28,6	20,9
Регіональна (мешканці області чи кількох областей)	7,8	5,1
Радянська (радянська людина)	6,6	3,4
Етнігрупова (представники певних етніонаціональних груп)	2,0	4,2
Транснаціональна («громадяни світу»)	2,4	4,6
Європейська («європейці»)	2,4	1,5

Ці приклади свідчать про важливу тенденцію: в сучасній Україні поступово відбувається ріст громадянської самоідентифікації та посилення громадянства.

Література

1. Громадянська ідентичність // Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31975
2. Токвіль А. Про демократію в Америці: у 2-х т. / А. Токвіль ; [пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка]. – К. : Всесвіт, 1999. – 590 с.
3. Шимченко Л. А. Ідентифікація особи як чинник формування української політичної нації: дис. ... канд. філософ. наук : 21.03.01 / Шимченко Людмила Анатоліївна. – К., 2006. – 173 с.
4. Арбеніна, В. А., Сокурянська, Л. Г. (ред.). Українське студентство у пошуках ідентичності. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2012. – 512 с.

5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм ; [пер. с франц.]. – М. : Канон, 1996. – 432 с.

6. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу/ І. Р. Петровська // Психологія і особистість. – 2017. – № 1(11)53. – Режим доступу <https://zenodo.org/record/260176#.X7o0GXAzYps>

7. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. – 288 с.

УДК 342.26(477.6-074)

Трофименко А.В.

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

За шість років російської агресії відбулося масштабне оновлення українського законодавства, спричинене військовими діями та фактичною втратою контролю державних органів влади над окремими територіями, потужним інформаційним впливом з боку агресора, як на українську, так і на міжнародну аудиторію, появою нових категорій громадян України (внутрішньо переміщенні особи та учасники АТО/ООС) тощо. Ключове місце серед нових термінів, введених до українського правового поля з 2014 року, посідає «тимчасово окупована територія», що обумовлює значний науковий інтерес до визначення цього поняття в законодавстві України, встановлення основних нормативно-правових документів, що визначають та регулюють правовий режим функціонування такої території. Це обумовило мету представленого дослідження – встановити основні правові засади функціонування

Базовим нормативно-правовим документом, що визначає це поняття, встановлює правовий режим тимчасово окупованої території та окреслює засади захисту прав і свобод громадян, що на ній проживають, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», прийнятий 15 квітня 2014 року. У преамбулі зазначеного закону зазначається: «перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав ... є окупацією частини території суверенної держави Україна...». Датою початку такої окупації закон встановлює 20 лютого 2014 року (Ст.1) [1].

Деталізує це визначення Стаття 3 цього закону, яка чітко окреслює цю територію: «тимчасово окупованою територією визначається: 1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглої до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями» [1].

Після ухвалення Постанови Верховної Ради України № 254-VIII від 17 березня 2015 року як тимчасово окупована територія були визначені також «окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких ... запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України та відновлення повного контролю України за державним кордоном України» [2].

Отже, першочергово це поняття застосовувалося виключно до АР Крим, а в 2015 році поширилося на окремі території Донецької та Луганської областей, але це було зроблено тільки на рівні підзаконних актів України та з використанням посилання на інший нормативно-правовий акт. На законодавчому рівні визначення тимчасово окупованою територією частини Донецької та Луганської областей відбулося тільки в 2018 році в Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Стаття 1 цього закону визначає тимчасово окуповану територію, як «частину території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль, а саме: 1) сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей; 2) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної пунктом 1 цієї частини; 3) надра під територіями, визначеними пунктами 1 і 2 цієї частини, та повітряний простір над цими територіями» [3].

До фундаментальних принципів, на яких засновується правовий режим на цій території та особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, слід зарахувати наступні: